Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Seyfer zikhroyneś

Psantir, Iacob
פסנתר, יעקב

Buḳaresht, 650 = 1889

Unsicher

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-12393

Visual Library

אין יאהר 1870 בין איך גיוועהן אין יאססי, פלייג איך קימען צו הרב המרומם ר׳ פייביל טויבים אין זיין ביבליאטהעק האב איך מיר צוזאממען געזיכט דיא שאלות תשובות, וואס איך האב זייא פובליצירט אין מיין קראניקע "דברי הימים" אין דעמילס האב איך געזעהן אין א גמרא דאס דיא תלמודיסטען האבען געזאגט: תשע מאות וג׳ מיני מיתה נבראו בעולם, דעמילס איז מיר דיא גמרא ארויין אין דיא אויערן, נאר איך האב זיא ניט גערארפט, ווייל דער־מאלס איז ניט געוועהן דיא פערהאנדלונג פין טויטע. אבער היינט אז איך האב מיר פארגינעמין צו שרייבען איין „ספר נער־קראלאזשיע" וואס דא האנדעלט זיך נאר פין טויטע, האב איך שוין גידארפט דיא גמרא, כדי אויף איהר צי באזירען מיין ספר נער־קראלאזשיע. איך האב אבער ניט גערענקט אין וועלכער גמרא איך האב דאס געזעהן, האב איך גיפרעגט ר׳ שלמה ליב שו״ב אויב ער גידענקט ניט אין וועלכער גמרא עס געפינט זיך, איז ער מיט מיר ארויין גיגאנגען אין בית המדרש אין האט מיר געוויזען דיא גמרא ברכות אין איך האב זיא באלד אבגעשריעבען, אין אזוי זאגט דיא גמרא:

תניא נמי הכי תשע מאות וג׳ מיני מיתה נבראו בעולם שנאמר למות תוצאות: תוצאות בגמטריא הכי הוי קשה שבכולן אסכרה ניחא שבכולן נשוקה (מסכת ברכות דף ח׳ עמוד א׳). אין דער מדר״ש זאגט רבי ישמעאל אמר תשעה מאות ושלושה מיני מיתה נבראו בעולם קשה שבכולן אסכרה וטובה שבכולן נשוקה (תנחומא פ׳ מקץ) תלמוד האב איך ניט געלערנט איך זאלל וויסען וויאפיעל מיני מיתה עס איז בעשאפען געווארין אויף דער וועלט אין דארום האב איך ניט פארשטאנען דאסווארט אסכרה אין וואס פאר א שווערע מיתה דאס זאל זיין. דעמילס האב איך גיפרעגט ר׳ שלומה ליב שו״ב וואס פאר א מין קרענק זאלל דאס זיין. האט ער מיר געזאגט אז דאס איז א מין חולה נופל. איך האב מיך אבער אויף איהם ניט געוואללט פערלאזען אין באלד געשריעבען צי מיין גיטען פריינד ברוינשטיין קיין יאססי אז ער זאלל פין מיינטוועגין רעדין מיט דר. קארפעל ליפפע אז ער זאלל מיר ערקלערין אין

מעדיקאלישען סטודיום דיא בעדייטונג פֿון דיא צוויא ווערטער אסכרה אין נשוקה אין דעם צווייטען בריעף האב איך באלד אוועקגישריעבען צום ה' דר, ר' ישראל מיכל ראבינאוויטש נאך פאריז אין אויך דאסיעלבע פערלאנגט. דען ערשטען בריעף האב איך ערהאלטען פֿון העררן מ. ברוינשטיין מיט דיא ווערטער: אסכרה הייסט ניט חולה נופל זאנדערן איינע קראנקהייט אים האלזע. רש"י ערקלערט עס דארט מיט איינעם פראנצעזישען ווארטע עטראנגלמאן. דאס בעדייטעט ערשטיקונג. פערענגונג דער אטמונגסארגאנע. אויף העבראיש ווירדע דאס לויטען: דוחק הנשימה חניכה בגרון. דער ערוך ערקלערט אסכרה מיט דען ווארטען: מין חולי הגרון המחנק עפוש נולד בפה ובושט.

דער צווייטע בריעף פֿון פאריז איז מיר אויך באלד אנגעקימען אין אזוי שרייבט דר. ראבינאוויטש:

פאריז 1 יולי 1888

אדון נכבד.

קבלתי מכתבו היקר בלשון יהודיש ואשיבהו בזה הלשון גם קבלתי המחברת היקרה מזכרת ציון בלשון אשכנז ושמחתי עליה מאוד אבל חפצתי להשיג בלשון יהודית כאשר נדפסה מקודם.

נשוקה איז גלויבע איך המיתה פתאומית אין פאלגע פאן איין אנעווריסם. ווא דער מאן קיינע יסורים האט אונד אסכרה איז שיינט מיר איינע פאן דען קעהלקראנקהייטען וויא דער קרופ. ווא דער קראנקע שווערעס אטהמען האט, דען אסכרה שטאמט פאן סכר פערשטאפפען, ווא דער האלז שיינט פערשטאפפט צו זיין אין לעסט דיא לופט ניכט דורכגעהן.

אביע תודות לך על ברכותיך ליום הולדתי

ידידו הדו"ש ישראל יחיאל מיכל ראבינאוויטש

דער דריטטע בריעף פֿון דר. ליפפע איז מיר שפעטער אנגעקימען נאך דיא צוויא בריעף אונד ער ערקלערט מיר דיא גמרא אריגינאל מיט איהרע מפורשים דייטליך וויא איך האב פֿון איהם פערלאנגט. דר. ליפפע צייגט מיר אן וויא זייא (דיא מפרשים) בעהאנדלען דיא צוויא ווערטער אסכרה אין נשוקה אונד ער גיבט אויך זיינע מיינונג אויף איין מעדיקאלישען וועג אין אזוי שרייבט זיינע גאלדענע פעדער:

לכבוד הר׳ יעקב פסנתר נ״י

תניא נמי הכי תשע מאות וג׳ מיני מיתות נבראו בעולם: קשה שבכולן אסכרה ניחה שבכולן נשיקה אסכרה דמיא כחיזרא בגבבא דעמרי דלאחורי נשרי ואיכא דאמרי כפטורי בפי ושט (ברכות ד׳ ח׳ ע״א) נודע לכל יודעי דעת שדרכי החכמים הקדמונים שונות היו מדרכי החכמים שבזמנינו שהם היו עוסקים יותר בדרישה בעיון והתבוננות מפני שלא היו להם הכלים הנחוצים לבקורת ולנסיון כמו האספקלריא המגדלה, ולא הכירו ולא היו בקיאים בדרכי הכימיא כהחכמים האחרונים לכן אם אמרו והחליטו חכמינו ז״ל שיש תשע מאות וג׳ מיני מיתה בעולם בלי ספק עינו והתבוננו וספרו זמנו כל אחת ואחת הטב עד שעלה בידם המספר הנ״ל ואנחני שאין אנו עוסקים בדברים האלה מפני שיש לפנינו דברים יותר נחוצים להכיר ולדעת אין לנו להרהר אחרי דבריהם ולהניף שבט בקורת עליהם גם אני הכותב לא באתי לחוות דעתי רק על גוף החולי הנקרא בפי חכמינו ז״ל בשם אסכרה כיד הדעת הטובה עלי ואם שגיתי משוגתי אתי תלין ולהם הצדקה:

לחולי הגרון יש לחז״ל שלשה שמות ואולו הן: אסכרה סרניכי חינכי, לחולי דלקת הגרון כמה מינים והקשה שבהן אסכרה ונקרא בלשון הרופאים דיפתריתא מלשון על הנייר ועל הדפתרא (מגילה י״ז) * משום שנדבק במקום הנלקה חומר לבן וקשה כעין קלף או דפתרא ומכסה אותו בקרום דק או עב, ונדבק לפעמים רפה על מקום הנלקה ונוח להסירו ולרוב הוא נאחז בעור הרירי ונכנס עמוק לתוכו ואין להסירו ממקומו אלא אם כן נשוף גם קצת מן בשר העור ונשאר אחריו פצע, לכן אמרו חכמינו ז״ל ומשלה לקוץ (חיזרא) שנסתבך בגיזי צמר והבא לשולפו ממנו לא יתכן שלא ימרוט גם קצת מן הצמר. הפרוש הזה של הגמרא נכון הוא ורש״י הענק שבהמפרשים ובעל הערך טעו מפני שלפי דבריהם פרוש הגמרא והמשל קאי על קושי המיתה, היינו המיתה קשה בקוץ שנסתבך בצמר, ואין המשל דומה לנמשל. ולפי דעתי פרוש, הגמרא קאי על אופן הלקותא: מי שלא ראה צער

---

* דער רמב״ם זאגט דיפתרא הוא העור שאינו מעובד כל צרכו איין פעל וואס זיא איז נאך ניט אין גאנצין אויסגעארבייט עס איז נאך קיין רעכטיר פארמיט ניט (מגילה מ״ז פרוש הרמ״ב״ם פרק שני קראה סירוגין). המחבר

מיתה של הילד המת באסברא לא ראה מיתת אסברא בימיו. והרואה שלא נמס לבו בקרבו לבו לב אבן: החניקה קופצת עליו בסרוגו; והוא מתהפך הנה והנה בחבליו ובפיצר נשימתו עד שהשאול בית מנות לו. ואין הקושו להוציא קוץ מן הצמר דומה לו אפילו אחת מני אלף.

גוף הדפתרא הוא מין פטירא קטנה שאינה נודעת לעין אלא באספקלריא המגדלה שדרכה לקנן באברי הגרון ושם פורחת ומתרבה במהרות נמרצה, עד שבכחה לסתום את הגרון. מקומה לרוב על שני הפקיען שבשני צדי הגרון ואם יורדת לשיפו כובע ממיתה בחניקה. לפעמים יורדת לבית הבליעה ומתקבצת שמה במידה גסה ונעשה עבה כעין פטרה וממלאת בית הבליעה זה פי הושט כמו שפרשו איכא דאמרו פשוטו כמשמעו. גם בפרוש הזה טעה רש״י (במ״ב) וכה דבריו: ים אוקינוס יש בו מקומות שאין מקבל ברזל ומחברין לוחי הספינה על ידי חבלים ועקלים שטוחבין בנקבין ותוקען אותו בדוחק לפי שהן גסין במידת הנקב .והנקב הוא עקול כפי ושט, ופטו״י פרוש חבל, והפרוש הזה רחוק מאוד ויש לתמוה עליו שנתרחק כ״כ מפרוש המלות ומן הפ״שט הפשוט המונח לפנינו וללכת אל מדינת הים אוקינוס ולבקש ולמצא משל שאינו דומה לנמשל כלל וכלל, גם לא מצאנו בערוך שמלת פטרא מורה על חבל, ופטרא מלשון כמהין ופטריות. ומה שאמר רש״י (שבת ל״ג) אסברא חולי המתחיל במעים וגו׳ בגרון הנקרא בוגמלאן, יש בדבריו קצת אמת. שלפי שיש מין אסברה שהליכותיה בהיפך היינו ממטה למעלה שמתחילה בושט ועולה אל הגרון וזאת שביחה רק לעיתים רחוקות ומסוכנת מאוד, מכל החולים הנלקים בחולי זה שראיתי אין גם אחד יצא בשלום וכלם ירדו לקבר

גם מה שכתב הבעל מרפא לשון שמילת מלאנ״ט (Malan) נושנת הוא בלשון צרפת ונגזרת מלשון רומי (Malanchia) פרוש אבאבועות בגרון, המלה הזאת לא זכיתי למצא לא בספרי הרפואה הישנים ולא החדשים: ולי נראה שפירושו maligne בל רומי maligna) ופירושו בעבריות רע מאוד: ויחד עם מלת בון (bon) פירושו רע מאוד מאוד (bien או bon maligne) כי כן שמה בלשון הרופאים Angina maligna

השם סרניכי נרדף עם אסכרה ונגזר מלשון יוני Synanche ונקראת כן בפי תלמודי אבוקרט כל מין לקותא המעכבת ומקשה הנשומה ומביאה הרגש לחיצה בחזה, ואבוקרט בעצמו קרא Hynanche (כתובות דף ל' עמוד ב: סוטה דף ח עמוד ב)

חינכי פירש רש"י אבעבעות הגדולים בגרון כמין גלאנט ובלשון רומי אשטרנג"לון לפי פירוש הגמרא (גיטין סט"א) הוא מכה טריה בפקען שבשני צדי הגרון Glandes שנדלקה ונתקבצה מוגלא לתוכה ולבסוף נפתחין ושופכין המוגלא לתוך הפה ולבית Eter הבליעה. ומה שאמר (שם:) ששום היחידי הנשחק בשמן ובמלח שהוא טוב לכאב השנים וקשה לחיורא. מלת חיורא מורה על מין מורסא לבנה שפולטין החניכים: אם השום נוגע בהם כמו שנודע לאלה הנותנים משקים חריפים על השנים לשכך כאבם. וחולי נשיקה לא ידעתי פירושו ואולי הוא המחלה הנקראת בפי האחרונים שיתוק (אפאפלעקסיע) החולי הזה כשבאה בזעת וקופצת פתאום על האדם אז הוא נופל פתאום ומתעלף ומת עדי רגע. ואינו מרגיש שום כאב, גם על פניו לא ניכר שום סימן צער, וגם אחר מותו לא שום רשם על פניו, ואין מיתה קלה כזאת. ותוכן המחלה סיתים ולחוצת המוח הבא מחמת התמצות הדם לתוך הגלגלת והמוח שבתוכו היוצא במהרות מן עורק אחד מעורקי המוח שנבקע מחמת איזה סיבה ולפי שצר המקום בהגלגלת להמוח ולהדם יחד לכן נדחק ונלחץ המוח ונתקלקל כל הרגש הגוף שמקורו במוח וקצתו נחרב לגמרי, ואז הנלקח מת מיתה חטיפה בלי הרגש וצער וכאב:

לכן יפה מדמה הברייתא במשחל בניתא מחלבא כשם שמושך נימה שער מתוך החלב, הוא דבר קל ואינו עשה רושם בחלב כן המיתה הזאת הוא קלה ואינה עושה רושם בגוף המת. על העדר הצער וכאב אצל המיתה מחמת השיתוק שמימית במהומה נוסרה דעת המתנגדים אל אופן שחיטת בהמות לפני דיני ישראל שחיתוך העור של הצואר והורידין גורם כאב ופרפור איברים ומיתה קשה ומצערת, לעומת זה הרוגה ע"י פיצוץ הגלגולת במהלומת פטיש מביא מהומה וביטול הרגש לבהמה ואינה מרגשת שום כאב וצער בבמותה מחמת שיתוק, דבריהם נבונים מצד מה וטועים מצד אחר לא הרי שתק כהרי הרוגה, אצל שיתוק אין שום חבלה: ופיצוף

הגלגולת הוא מעשה אכזרי ומחבל עצם הגלגולת באופן נורא מאוד ואם לפעמים אינו עולה ביד המכה להרג את הבהמה בהכאה אחת אז הכאב נורא מאוד מלבד זה אצל הרגה הדם נשאר כלו בגוף הבהמה ונתקע בבשר ונודע לחכמי הרופאים שהדם מכיל בתוך חומרים ארסיים כאשר הג׳רו על זה החכמים Bischardat בפאריז, Galagawski בווארשוי ואחרים.

נתן פתחיה מבית ליפע

די איבערזעטצונג פין העברעישען אין זשארגאן דעם בריעף פין החכם הגדול המרומים הר׳ ליפע נ״י אין דעם בעטרעף פין מיתה אסכרה אין מיתה נשוקה וואס די גמרא ברכות ברענגט אין דף ח׳ עמוד א׳.

לכבוד הר״ר יעקב פסנתר נ״י.

אין דער גמרא ברכות דף ח׳ עמוד א׳ שטייט אין מיר האבען אויך אזוי גילערנט 903 מיתות זענין בעשאפען געווארין אויף דער וועלט די ערגסטע אין די שווערסטע מיתה הייסט אסכרה. וועלכע איז אזוי ווי די בערליך וואס פאלען אראן אין געשיירענע וואלל. אין אז מען וויל זייא ארוים רייסען אין ארונטער ווארפען בלייבט צוריק וואלל אויף די בערליך, אזוי איז די מיתה אסכרה. מען קען פערשטעהען אז עס איז איין אונטערשיעד פין די אלטע געלעהרטע ביז צו די נייע. די אלטע האבען זיך מעהר פערלאזט אויף דענקען אין גריבלען, וועהרענד די הייטיגע האבען כלים אין אינסטרומענטע דערצו.

הייטע מיזען מיר איין פערגרעסערונגסגלאז אין חעמישע וויסענשאפט דערצו בעניצען, אין דער פארצייט האט מען זיך פערלאזט אויף דענקען אין מען האט געצעהלט איעדע מיתה אין מען האט געפינען 903 מיר אבער בעפאסען אונז ניט מיט צעהלען. אין וייל מיר האבען נעטהיגערעס צו קלעהרען אין מיר האבין די כלים דערצו דערפען מיר ניט די אלטע צייט קריטיזירען אין איבער זייא עטוואס זיך אויס צו שפרעכען זייא האבען געטהאן וואס זייא האבען פערשטאנען, אין איך וועל נאר מיינע מיינונג דאריבער אויס שפרעכען אין אז איך האב איין פעהלער געמאכט איז דאס מיין פעהלער, אבער די אלטע האבען רעכט געהאט אזוי צו זאגען.

האלזקראנקהייטען זענין 3 נאך דער גמרא אסכרה (אנגינע) סרגיבי אין חינבי, ווארגען אונד האלזענטצינדונג איז אויך געוועזין פערשיעדענע אין דיא שווערסטע פין אללע איז אסכרא, אונד אין דער ערצטליכער שפראכע הייסט דיא קראנקהייט דיפטעריטים. דאס ווארט בעדייטעט איינע הויט, איין בלאט וויא עס שטייט על הנייר יעל הדפתרא (מגילה י״ז) אין וייל אויף דעם ערקראנקטען ארט בלייבט איבער אוואסערשטאף אין עס איז שוועהר וויא איין הייטעל אדער וויא איין בלאט אין עס בעדעקט דעם שלינג אמאהל וויא איין דין האטעל אין איין מאהל וויא איין דיקעס האטעל אמאהל איז דאס לייכט הערונטער צו נעהמען אין איין מאהל שווער וייל עס ווירד צוגעקלעבט צו דער שליימהויט אין געהט ארינטער אינטעד דער הויט אין מען קען דאס ניט ארינטער נעהד מען אויסער מען רייסט אב אשטיק פין דער הויט אונד עס בלייבט דארויף איינע וואונדע. איבער דעם האט עס דיא גמרא פערגליכען צו איין דארן וואס ער ווערט פארפלאנטיט אין וואלל אז מע שלעפט אים ארויס מיז אביסל וואלל צוריק בלייבען,

דיא מיינונג פין דער גמרא איז גאניץ רי. טינ אבער ר״ש״ דער בעסטער פין דיא מפורשים אין דער ערוך האבען זיך טועה געוועזען וייל נאך זייער מיינונג איז דאס גאנצע משל גאר אויף דער מיתה אז דער טויט איז גלאך וויא איין דארן וואס מען שלעפט איהם ארויס פין דער וואלל. דאס משל איז אבער גאר ניט גלאך צו דעם נמשל אבער נאך מיינער מיינונג געהט אבער דאס משל נאר אויף דער קראנקהייט, וייל ווער עס האט אבער ניט געזעהען דעם טויט פין איין קינד וואס שטארבט אויף אסכרה ווייסט ער גאר ניט פין אנגינע צו זאגען. דער וואס קענן דאס צוועהען מיז איין שטיינערנעם הערין האבען עס ווערד נאך אונד נאך דערווארגען אין זיין שמערין ווארפט עס זיך הין אונד הער ביז דער טויט בעפרייט איהם פין זיינע שמערצען. פאלגלין איז דאס משל ארויס צו שלעפען דעם דארן פין דער וואלל דערצי אפילו איין טויזנטער טהייל ניט גלייך.

דער קערפער פין דער דיפטעריטים איז וויא איין קליין בלאזעל וואס האלט זיך אין האלז, דאס ווערט אבער נאר דורך איין מיקראסקאפ געזעהען אין דאס וואקסט טאג טעגליך אין זייער

שנעלל אין איז אים „טאנר דעם האלז צו פארשטאפען אין אם מיינסטען האלט זיך דאס אויף דיא דריזען וואס זענין איןביידע זייטען פאן דעם האלז אין אז עס געהט אריין אין דער שיפע כובע אריין (געבען דעם שלינג) שטארבט ער דערוואָרגען אין אמאהל געהט דאס אין שלינג אראן אין פערזאממעלט זיך דארט איינע גראסע מענגע ווערט דאס אזוי גראב וויא איין גיליע אין פארשטאפט דעם בית הבליעה דאס איז דיא עפנונג פין דעם ושט גאנץ איינפאך וויא דיא איבא דאמרי האבען ערקלעהרט כפטירא בפי ושט.

אין אויך דא האט זיך רש״י טועה געוועזען, ער זאגט מיט דעם לשון: עס איז דא בא דעם גראסען אצעאן ערטער וואס נעמט קיין אייזען צו, אין דאמיט מען זאל דאס שיף פעסט האל־טען ווערט דאס מיט שטריק געבונדען שטעקט מען דיא שטריק אריין אין קרוממע לעכער וואס דער נקב איז קרום געראדע וויא דער ושט ווארין פטירא איז דער פשט איין שטריק. דער פרוש איז אבער זעהר שוועהר צו פערשטעהן, אפנים רש״י האט בעדערפט צו פאהרען ביז דעם ים אוקימנות ער זאל געפינען איין משל אין אוועק געהן פין דעם וואהרען פשט. אויך אין ערוך געפינט מען ניט אז פטירה ווייזט אויף איין שטריק. דער אמת אבער איז. פטירא הייסט שוועמע. ווארען פטירות הייסען אין דער גמרא שוואמען. אין וואס רש״י זאגט אבער אין שבת ל״ג דף א׳ אז אסכרה הייבט זיך אן אין דיא קישקעס אין ענדיקט זיך אין האלז וואס הייסט בונמלאן. דאס איז וואהרשיינליך ווייל עס גיבט איין מין אסכרה וואס געהט פין הינטען ארויף, עס הייבט זיך אן אין ושט אין געהט ארויף צים האלז. דאס איז אבער זעהר זעלטען אין דיא אסכרה איז זעהר געפעהרליך. פין אללע פאציענטען מיט דער קראנקהייט האב איך קיין איינציגען געזעהן געהיילט. אויך וואס דער מרפה לנפש זאגט אז דאס ווארט מלאנט איז איין אלט פראנצעזישעס ווארט אין דאס שטאמט פין דעם לאטיינישען. דאס הייסט בלעזליך אין האלז. אין דאס ווארט האב איך ניט אין אלטע אין אויך ניט אין נייע מעדיקאלישע ביכער געפינען. מיר שיינט אז דאס איז מלגנע, לאטייניש מאליגנא אין אז דאס קיממט צו־זאממען מיט דעם ווארט באן קלינגט דאס זעהר שלעכט. אין

אויף דער ערצטליכער שפראכע דער נאמע סרוניכי האט דיער זעלבע בעדייטונג פין אסברה אין איז הערגעלייטעט פין דעם ווארט סכנאנקע. בא דיא תלמידים פין אב קרט ווירד יעדע אטהעם פערשטאפפונג. וואס בריגגט הערפאר איין ברוסט־פרעססען אנגעריפען סינאנקע אין אבוקרט אלליין נענט זייא כנענקע (כתובות לב סוטה ח׳ ב) חינכי טייטשט רש״י בלאטערן וואס ווערן אין האלז. איין ארט גלאנט אין אויף לאטייניש הייסט דאס „גלאנדעס״, אשטרנגילון (גטין סט א) דאס איז איינע פייכטע מכה אויף דיא הריזען וואס זענין אויףביידע זייטען פין דעם האלז, האס ענטצינדעט זיך אין נעממט צוזאממען אייטער, דאן עפנען זיך דיא בלאזען אין גיסען דעם אייטער אין מויל אריין אין דאס קימט אין דער שלינגס־קעהלע אריין. דיא בלאטערן גלייכט דער „מרפה לשון״ צו הויר ניפליך וואס וואקסען אויף דיא אייכעל ביימע). דאס וואס דיא גמרא זאגט דארט ששום היחידי, אז דער איינציגער קנאבעל געמישט מיט בוימעל אין מיט זאלץ איז גיט צו צאהנשמערצען. אבער זעהר געפעהרליך פאר דעם צרעת חורא אין חינכא (מלת חורא מורה על מין מורסא לבנה. דאס ווארט חורא ווייזט אויף א מין ווייסען בלאטער אדער געשוויר אין חינכי איז אויך א מין בובעס וואס מאכט זיך אין האלז) אין אז מען דארף דעם צוויי־בינים קנאבעל מיט בוימעל אין מיט זאלץ ארויף לעגין אויף דעם צאהן מיז מען פערהיטען ער זאל ניט אנריהרען דיא חורא אין דיא חינכא. פין דאנען זעהט מען ארויס אז דיא חורא, וואס נאך דער גמרא איז דאס א שחין בהמה, מאכט זיך ביי מענשען אין האלז אויך.

דיא קראנקהייט מיתה נשיקה פערשטעה איך ניט. אפשר איז דאס דיא קראנקהייט וואס דיא אחרונים רופען זיא אן שיתוק (אפאפלעקסיע). דיא קראנקהייט אז זיא פאלט איינעם אן, פאלט ער אנידער אין ווערד פלעצליך טויט אהנע עטוואס צו פיהלען. זאגאר נאך דעם טויט ערקענט מען גאר ניט עפיס איינע ענדע־רינג אויף דעם געזיכט. קיין גערינגערער טויט פין דעם גיבט עס גאר ניט, דער הויפטגרונד פין דער קראנקהייט איז וויל עס ער־היצט זיך שטארק דאס בליט, דאדורך שפרינגען דיא נערפען אין דאס גאנצע בליט קימט אין שעדעל אריין. דארט וויא דיא גע־

הירן ליגען, אין וייל אים שעדעל איז קיין פלאטץ פיר בליט אונד
געהירן אינאיינעם. דארום ווערט דיא גאנצע עמפפינדונג (געפיהל)
וועלכע קימט פין דעם מוח, געשוועכט אין מאנכעם דאפאן וויהרד
גאנץ צערשטערט אין גאנץ אויפגעלעזט (דאס הייסט דאס לע־
בענסגעפיהל). דעסהאלב ווערין עס פאקט שטארבט ער שנעלל
אהנע צו ליידען. אין אויס דעם טעם שטעללט דיא גמרא פאר
דעם טויט אזוי גרינג וויא מ׳ נעמט ארויס א האר פין דער מילך
וייל אזוי וויא מען נעמט אריים א האר פין דער מילך דערקענט
מען גאר ניט, אזוי איז מיט דער קראנקהייט דארום איז בא זייא
איין טויט נישט צו מערקען שמערצען אדער ליידען. אין דעס־
האלב בעהויפטען אויך דיא וואס קריגען אויף דער שחיטה, וואס
איז געברויך ביא ידען, אז דער שניט מיט דעם מעסער דורך
דעם האלז אין דיא אדערן פעראורזאכט דער בהמה גראססע
שמערצען, זיא ווארפט זיך אין איהר וויטיג. פאלגליך איז דאס
זעהר א געפלאגטער טויד, דאגעגען ווען מען פעריעטצט דער בהמה
מיט א האק א שמארקען קלאפ אין קאפ אריין, ווערט זיא פער־
טימעלט אונד שפירט קיינע שמערצען. דער טויט איז עהנליך
דעם פין אפאפלעקסיע. דיא מיינונג האט אבער מאנכעם ריכ־
טיגע אין מאנכעם אונריכטיגע. דאס אונריכטיגע דאביא איז: אז
אפאפלעקסיע מיט הרגנן גלייכט זיך גאר ניט אויס, וויל ביא
אפאפלעקסיע פיהלט מען גאר ניט, ווערענד ביא הרגינן קען
קען מען אמאהל שלאגען מיט דער האק עטליכע מאהל אין גאר
ניט טרעפין, ווערט דער שמערין נאך שטערקער. איסערדעם פער־
זאממעלט זיך אים קערפער אונד אים פלייש דאס בליט, וועל־
כעס, וויא הערר באשארדאט בפאריז, הערר גאלאגאווסקיא אין
ווארשוי אין נאך אנדערע בעהויפטען, גיפטיגע שטאפע ענטהעלט.

נתן פתחיה לבית ליפפע: דר׳ קארפעל ליפפע ביאססי

I. ZONE דער איבערזעטצער

מיתה אסכרה

דא האבען מיר דיא ריכטיגע ערקלעהרונג איבער דער מיתה
אסכרה אין מיתה נשוקה. מיט פלייס האב איך איבערזעטצט
דעם בריעף פאן הערין דר. ליפפע, כדי יעדער זאלל פערשטעהן
דיא האנדלונג פין דער גמרא איבער מיתה אסכרה אין נשוקה,

דיא חולי אסכרה איז אין מעהרערע פאבען, אזוי וויא דיא גמרא ריפט זייא ביא דיא ניימען אסכרה, סרוניכי, חינכי, חורא. נאך דיא קאבאליסטישע וויססענשאפטען עקזיסטירט איינע פאן דיא קרענק מייסטענס בייא קליינע קינדער, דאס איז אנגינא דיפטריע, איינע האלזקראנקהייט וואס הייסט אסכרה, ווא דער האלז ווערט איהם פערשטאפפט און ער קען ניט אטהמען. אבער וויא איך האב געלערנט אין ספר התשבי אז דיא חולי אסכרה קימט אויף אלטע מענשען אויך, און וויא איך האב איינגעזעהן, דאס איינגע אלטע מענשען וואס זענין געשטארבען אויף מיינע הענד, פאר דעם טויט איז דער אטהעם געשטיקט געווארין, ער האט זיך ניט געקאנט דערכשטיפען דערך דעם האלז און עס האט איהם שטארק נעכארבילט אין האלז, אזוי האב איך נעפרעגט א דאקטאר וואס דאס כארכלין זאלל בעדייטען, האט ער מיר גיענפירט אז דיא אינוועניגסטע ליפטען ווערין פערשטאפפט, אזוי וויא דיא ליפטען פין דער לונגע, קאן דער אטהעם ניט דורכגעהן, כארכעלט איהם אין האלז. אין אזוי וויא אין דר. ליפפעס בריעף שטעהט אז עס איז דא א מין אסכרה וואס נעהט פין הינטען ארויף, האב איך געוואלט וויסען אב אין אונזערע צייטען עקזיסטירט נאך אזא מין חולי אסכרה, האב איך אנגעפרעגט א פאאר וואלעכישע ערצטע בריעפליך.

דאס איז דער בריעף מיט דיא פראגען:

Venerabile Domnu Dr.,

Stau in lucrarea unei broşuri intitulată: „Statistica necrologică a bătrânilor decedaţi in Azilul Elizabeteu in interval de 8 ani“.

’Mi permit deci a ruga onorabilitatea D-v. a mě onora cu un mic resultat la următoarele mele intrebări, ceeace ’mi necesită relativ la această importantă lucrare:

1) Daca boala ce se numeşte Anghina Difterică se intemplă actualmente in veacul nostru şi la oameni bětrâni in etate de 20 pănă la 70 de ani?

Pentru că am găsit in o carte veche de aproape 400

ani, 'in care se zice, că această boală, care se numeşte acum Anghina Difterica, in vremile vechi sau ale mai primitive, intâi s'a ivit numai la copii şi după un timp oareşi care s'a mutat şi la oameni mari şi la bătrâni, in astfel de mod s'a arĕtat, când omul a căpĕtat această miserabilă boală, curând i s'a astupat gâtul şi o dată a strănutat şi prin strănutatul i a eşit sufletul şi a rĕmas mort.

De atunce chiar există proverbul când omul strănută i se zice: cu noroc, să faci chef (adică să nu mori prin strănutatul ca in vremurile antice) (Tişbi de Ilie Buchir pg. 9 şi 42 litera a şi s).

2) Un alt autor vechiu de 600 ani ne spune că se află un fel de Anghina care merge din jos in sus, adică ea incepe de la stomac şi merge in sus până la gât (Sabis pg. 33).

Ore există acuma astfel de Anghina la bătrâni?

Eu sunt de opiniune că se intémplă şi acuma la oameni bĕtrânî la un scurt timp inaintea morţei sele astfel de bólă, care astupă gâtul de nu poate resufla, precum am obser vat eu la unii bĕtrâni ce au murit in Asilul nostru.

Sunt cu deplină speranţă că Dv. D-le Dr. veţi lua cererea mea in consideraţiune şi prin umanitatea, cu care sunteţi pururea inspirat, 'mi veţi relata opiniunea Dv. relativă la intrebările mele, rugându-vă a primi stima şi tot respectul ce vĕ conserv.

(S. S.) *Iacob Psantir*

ם טוואך 31 מאי 1889 בין אך געוועהן בייא דר. באבעש מיט מיין בריעף, ער האט מיך אפילו שעהן אויפגענאממען.

מען האט מיר אויף מיינע פראגען ניט געענפערט, אזוי האב איך מיך געווענדעט צו העררן דר. ליפפע מיט דער שאלה:

לידידי היקר והנכבד רבי אליפי ומיודעו דר. קארפעל ליפפע נ״י כאור החמה כאור שבעת ימי בראשית:

אייער מאנוסקרים איבער דער גמרא ברכות אין דער אינהאלט פין מיתה אסכרה אין מיתה נשוקה האט מיר געפינט מיינע אויגען אין עס האט מיך זעהר שטארק אינטערעסירט אז

איך האב געמיזט שטודירען איינגע שטעלען אין תלמוד: אזוי האב איך פון דעם תלמוד ארויסגענעמין א פאאר שאלות וואס מיר איז געוועהן שוועהר צום פערשטיהן און האב זייא איבערגעגעבען אין אונזערע חכמי ההור הרב ר׳ אבנר כתבן. הרב ר׳ יצחק אייזיק שויר (שאר), החכם ר׳ מתתיהו שמחה ראבענער, החכם ר׳ הלל כהנה, החכם ר׳ חיים בעדזשיראנא און דיע אללע האבען מיר זייערע תשובות געשיקט מלא תורה ובחכמה, נאר איין פאאר שאלות זענין מיר צוריקגעבליעבען נים געפראגט, וויל דיא שאלות געהערין צו איין דר. דער מעדיצין. אזוי בעט איך דען הערין דר. ליפפע זא גוט צוא זיין אונד מיר דיא שאלות בעאנטווארטען.

1) איך האב געלעזען אין ספר התשבי פון ר׳ אליהו בחור ז״ל, אשר חיי בשנת רפ״ז למספר בני ישראל. ער בעהאנדעלט דאס ווארט אסכרה מיט דעם לשון: סבר בדברי רז״ל (תענית דף כז) ברביעי מתענין מפני האסכרה שלא תפול בתינוקות, והוא חולי שסותם פי הקנה שבצואר וימות האדם לפי שעה ונראה לי שלשון אסכרה נלקח מלשון ויסכרו (בראשית ח) מעינות תהום. לשון סתימה והוא היה בתחילת הבריאה נופל בתינוקות ואחר כך גם בגדולים. וזה לפעמים כשהיו מתעטשין פרחה רוחם ומתו. לפכך בא המנהג כשאדם מתעטש אומרים לו אסותא (מלשון סותם סתימה) (ספר התשבי אות ס).

זא וויא דער בעל התשבי זאגט אז אין דיא ערשטע צייטען נאך דער וועלטבעשעפונג (עס קען הייסען נאך חשבון התורה) איז דיא קרענק אסכרה געפאללען נאר אויף קליינע קינדער שפעטערהין איז זיא געפאללען אויף גרויסע מענשען אויך. אזוי איז מיינע פראגע דערבייא אויב אין אונזערע צייטען זאלל זיך נאך טרעפען איזעגע פערשיעדענע מיני קרענק פון מיתה אסכרה בייא אלטע מענשען אויך?

2) אזוי וויא איך האב בעמערקט אין איהר ווערטים שרייבען וואס איהר האט מיר געשיקט. וז״ל הזהב: ומה שאמר רש״י (שבת ל״ג א) אסכרה חולי המתחיל במעים וגומר בגרון הנקרא בנמלא״ן. יש בדבריו קצת אמת לפי שיש מין אסכרה שהליכותיה בהפך הנינו ממטה למעלה אונד זא ווייטער. אז עס איז יא א מאל געוועזין זא איין מיני אסכרה וואס איז געגאנגען פון הינטען ארויף איז

מיינע פראגע דאביי אוב נאך הייטע אזא מיני אסכרה עקזיסטירט אונד אוב עס מעגליך איזט דאס בייא אלטע מענשען זאלל זיך טרעפען איין אורשפרונג פאן דער מיתה אכסרה אין עס זאל איהם פריהר פערשטאפט ווערין דיא איניוועניגסטע ליפטען וואס זייא צירקולירען ביז צום האלז נאך אידער דער האלז ווערט איהם פערשטאפט. איך האב בעמערקט בא איניגע לייטע וואס זענען געשטארבען אין אונזער אזיל, אז פאר דעם טויט האט זייא אנגעפאנגען צו חארטשין אין האלז, דאס דער אטהעם האט זיך קיום דורכגעדרענגט. איך האב געפרעגט א דאקטאר דאריבער, האט ער מיר ערקלעהרט דאס דיא אינוועניגסטע ליפטען ווערין איהם לאנגזאם פערשטאפט אין דיא הויפטליפטען זינד פאן דער לונגע, ר. רום חארבילט איהם אין האלז, דאס איז שוין דיע לעצטע לעבענסצייכען, ער קימט מעהר ניט אויף. אלזא הערר דאקטאר וויא נאר עס עקזיסטירט דאס ווארט פערשטאפונג איז דאס איין שורש פין מיתה אסכרה ?

מוקירכם ומכבדכם יעקב פסנתיר

אין דאס איז דער ענפער :

Iassi 19. Iulie 1889

Geehrter Herr Psanter !

Auf Ihre Fragen kann ich Ihnen folgende Antwort ertheilen :

a) Alle מפורשים behaupten. dass אסכרה kommt von סכר der gleichbedeutend ist mit סגור, verschliessen.

Was der Tischbi schreibt über den Tod durch Niesen ist eine Fabel. Der בעל התשבי hat damals nicht gelebt, und sagt diese Fabel Andern nach. Es heisst ferner. dass אברהם אבינו hat diesen Tod aus der Welt geschafft (מבטל געוועזין). Dass auch Erwachsene von der Difteritis befallen werden und sogar sterben können. unterliegt keinem Zweifel. Die Erfahrung bestätigt es. Eben jetzt behandle ich eine Frau von 40 Jahren an אסכרה. Der Tod durch אסכרה erfolgt nicht immer durch Erstickung, meistens durch Blutvergiftung, wenn der Pilz (פטרא) von der kranken Stelle

ins Blut übergeht, und es zur Erhaltung des Lebens untauglich macht.

b) Auch heute gibt es zuweilen Fälle, wo die אסכרה von unten, von der Speiseröhre (וושט) zum Halse (בית הבליעה) heraufsteigt. Diese Art ist weit gefährlicher (אחת דתה להמית).

c) Das Röcheln (Charcen) vor dem Tode ist keine אסכרה und keine סתימה. Die Lunge wird gelähmt, und fühlt nicht den Schleim und hat nicht die Kraft denselben auszuhusten, darum wird der Schleim durch die ein- und ausgeathmete Luft hin- und hergezerrt. Dieses nennen die Rabbinen גסיסה und sagen: רוב גוססין למיתה.

mit Achtung *Dr. K. Lippe*

היער פאלגט דערזעלבע בריעף מיט יודישע לעטערן:

געעהרטער הערר פסנתר,

אויף איהרע פראגען קאן איך איהנען פאלגענדע אנטווארט ערטהיילען:

א). אללע מפורשים בעהויפטען דאס אסכרה קאממט פאם שטאממע סכור דער גלייכבעדייטענד איזט מיט סגור פערשליעססן.

וואס דער תשבי שרייבט איבער דען טאר דורך ניעסען איזט איינע פאבעל. דער התשבי האט דאמאלס ניכט געלעבט אונד זאגט דיעזע פאבעל אנדערן נאך. עס הייסט פערנער דאס אברהם אבינו האט דיעזען טאר אויס דער וועלט געשאפט (מבטל געוועזען). דאס אויך ערוואקסענע פאן דער דיפטעריטעס בעפאללען ווערדען, אונד זאגאר שטערבען קעננען, אונטערליעגט קיינען צווייפעל, דיא ערפאהרונג בעשטעטיגט עס. עבען יעטצט בעהאנדלע איך איינע פרוי פאן 40 יאהרען אן אסכרה. דער טאר דורך אסכרה ערפאלגט ניכט אימער דורך ערשטיקונג, מייסטענס דורך בלוטפערגיפטונג וועןדער פילץ (פִּטְרָא) פאן דער קראנקען שטעללע אויס אינס בלוט איבערגעהט אונד עס צור ערהאלטונג דעס לעבענס אונטויגליך מאכט.

ב). אויך הייטע גיבט עס צוווייליז פעללע ווא דיא אסכרה פאן אונטען פאן דער שפייזערעהרע (וושט) צום האלזע, בית

הבליעה) הערויפשטייגט. דיעזע ארט איזט ווייט געפעהרליכער (אחת דתה להמית).

ג) דאס הענעלן (חארטשען) פאר דעם טארע איזט קיינע סתימה. דיא לונגע ווירד געלעהמט אונד פיהלט ניכט דען שליים אונד האט ניכט דיא קראפט דענזעלבען אויסצוהוסטען. דארום ווירד דער שליים דורך דיא איינ־ אונד אויסגעאטהמעטע לופט הין אונד הערגעצעררט. דיעזעס נעננען דיא ראבינען גסיסה אונד זאגען: רוב גוססין למיתה.

מיט אכטונג דר. ק. ליפפע

מיתה נשוקה

מיתה אבסרה האבען אונזערע חכמים געפינען דעם שורש אויף א פילאלאגישען וועג. אסברה, סבר סנה, אונד זא ווייטער, אבער מיתה נשוקה? וועלכע מיתה הייסט נשוקה וואס דיא גמרא גלייכט זיא אזוי גרינג וויא מען נעמט ארויס א האר פון דער מילך? זאגען דיא יעטציגע חכמי הדור אז דאס איז מיתה פתאומית (אפאפלעקסיא) אזוי איינער וואס פאלט צי דער ערד אין שטארבט פליצים. דער טויד הייסט נשוקה, א גרינגערער טויד פין דעם איז נישטא, זא בעהויפטען אונזערע יעטציגע געלעהרטע. אז דער מענש וואס שטערבט מיט זא איין טויד ליידעט קיין שמערץ מיר קע־ נין זייא אבער דאס ניט אבוועגדען, דען דאס איז בוראי אמת נאכגעקלעהרט נאך דעם יעצטיגען סטודיאום. ווארין וויא קען דען זיין נאך א גערינגערער טויד, וויא ווען א מענש איז געזונד אין שטארק, ער געהט אין טהעאטער ארייז, עסט אין טרינקט מיט דעם בעסטען אפעטיט אין פליצים פאללט ער אניעדער אין איז שוין טוידט? ער איז גאר ניט קראנק געוועזען, דיא הויט פין זיינע ביינער איז ניט אבגעקראבען פינים ליגען, אונד נאך אנדערע קרענקליכע יסורים אונד ליידען זינד איהם ערשפארט. איז דאס דען ניט מיתה נשוקה? דארום האבען דיא חכמי הדור ערקלעהרט אז אונטער דיא שוועהרע נאטירליכע מיתות וואס מיר מענשען זענען אונטערוואָרפען, זאלל דיא הייסען מיתה נשוקה, עס זענין אבער דא מעהרערע מיני מיתה אויף זאלכע מיינונגען וואס מען קען זייא נענען מיתה נשוקה, צום ביישפיעל:

וועו איין מענטש איז געזונד אונד שטארק אונד געהט גראבען ליים אדער פיעטריש (קליינע שטיינדליך מיט זאמט) אינטיר איין בארג אין דער בארג פאללט אויף איהם אונד פערדעקט איהם. אין דער מינוט איז ער שוין טויט דער האט אויך קיינע אנדערע יסורים געליטען, ער איז אויך ניט קראנק געוועזען. זאלל דער טויט אויך הייסען מיתה נשוקה?

וועו איין געזונטער פרעכטיגער מענטש געהט פארביי נעבען איין הויז אין עס פאלט אראפ אשטיק שנייא מיט אייז אדער איינע אנדערע שווערע משא פון דעם דאך, אין ער בלייבט אויף דעם ארט טויט ליעגען ער האט אפילו קיין קרעכץ ניט גע־טאהן, דער האט אויך קיינע אנדערע יסורים געליטען אין אויך ניט קראנק געלעגען. זאלל דאס אויך הייסען מיתה נשוקה?*

וועו איין מענטש גיבט דעם אנדערן איין פאטש אדער מיט עפיס אקלאפ אין קאפ אראן אין ער פאלט אנידער אין איז שוין טויט. דאס זאלל אויך זיין איינע פון דיא מיני מיתה נשוקה. וועו מען זאל זיך דיא מיה נעמין אונד אונטערזוכען קאן מען אזעלכע גרינגע מיני מיתות אסאך געפינען,

אבער לפי דעתי נאך מיינער מיינונג איז, אז דיא רעכטע מיתה וואס דיא גמרא רופט זיא נשוקה איז אזוי איינע ארט מיתה וויא מיר ווילן זיא דא פארשטעללען:

מיתה נשוקת הייסט איין גרינגער אין איין ריינער טויט וואס איין מענטש שטארבט אויף זיין געלעגער ער ליעגט איניגע טאגע קראנק ריין אין זויבער אויף זיין בעט ער קאן רעדען, ער פארלירט ניט זיינע געוויסן ער קאן זיך געזעגענען מיט זיין ווייב אין קינדער אויך מיט זיינע אללע גיטע פריינד אין אז עס קימט דיא לעטצטע שעה אז ער זאל זיך אבשיידען פון דיא לעבענדיגע ווערט ערן אנשלאפען פונקט אזוי וויא איין קליין קינד וואס דיא מוטער שלעפט איהם אן אין איין וויגעלע מיט זינגען אין קישען. אזוי איין טויט הייסט מיתה נשוקה אין אזוי איין טויט האב איך געזעהען ביא איניגע פון דיא אלטע לייטע וואס זענין געשטארבען אין אונזער

* ר׳ אשר ביילער ר׳ מענדיל ביילערס פאטער איז דעריך געגאנגען נעבען איין הויז גע־זונד אונד שטארק איז אראב געפאללען אשטיק שנייא מיט אייז פון דעם דאך אויף איהם א־ז ער באלד טויט געבליעבען ער האט אויך קיינע אנדערע שמערצען פון קראנק ליעגען ניט געליטען זאל דאס אויך הייסען מיתה נשיקה.

אזיל. ווִיא איך האב געשריעבען אין נעקראלאג בייא דיא טויטען פעללע אין אויך אויף אזוי איין טויט איז געשטארבען אהרן הכהן אין אינזער געזעטצגעבער משה רבינו אין אויך יעקב אבינו אין נאך אנדערע אזוי ווִיא מיר ווִעלין זייא ווייטער פארשטעללען. זייא זענין ניט געשטארבען מיט דער מיתה פתאומית אדער אפאפלעקסיע זייא האבען געוויסט דיא שעה אין דיא מינוט ווען זייא דארפען שטארבען זייא האבען גערעד ביז אין דער לעטצטער שעה פין זייער לעבען, אזוי ווִיא אינזערע הייליגע תורה בעשרייבט זייער נעקראלאגיע.

בעפאר וויר קימען צו דער נעקראלאגיע ווִעלין מיר פארשטעללען איינע קריטיק וואס העררר ד״ר. ליפפע גיבט איבער רש״י אויף דער גמרא כפטורי בפי ושט אין אויך אונזערע ערקלערונג דאריבער.

דיא קריטיק.

דיא קריטיק וואס דר. ליפפע שטעלט פאר איבער דער ר״ש״י פין דעם ווארט כפטורי בפי ושט איז דער אינהאלט אזוי: ר״ש״י זאגט אז פטורי הייסט בלשון הגמרא חבלים שטריק פין וואנין דרינגט רש״י אז פטורי איז שטריק דאס נעמט ער פין דיא צווייא ווערטער ופטורי ציצים (מלכים א) תרגום יונתן זאגט אויף דיא צווייא ווערטער ואטינין שושנין טייטשט ר״ש״י ואטינין שושנין צירת שלשלאות אין זשארגאן ווִיא קענין מיר דאס טייטשין געשטאלטען פין קייטעלעד אין ווייטער זאגט רש״י פטורי לשון חבלים בלשון גמרא כפטורי בפי ושט. דא באזירט ר״ש״י ווִיעדער צוריק אויף דער גמרא אין זאגט אז בלשון גמרא הייסט אשטריק פטורי.

אין דר. ליפפע זאגט אז פטורי הייסט דיא עפנונג פין דעם ושט גאנץ איינפאך ווִיא דיא איכא|דאמרי האבען ערקלערט כפטורי בפי ושט אזוי ווִיא דיא עפנונג פין דעם ושט. דאס זאגט דיא גמרא אז דיא קרענק פארשטאפט דעם בית חבליעה דאס איז דיא עפנונג פין דעם ושט. אלע חכמי הדור ערקלערן אינז אז דאס ווארט פטורי הייסט דיא עפנונג.

דער אוצר השרשים פין בן זאב זאגט ופטורי ציצים עפנענדע בלומען.